

УДК 930.1:94 (477.8)

Тетяна Гуменюк
(Івано-Франківськ)**АРХЕОЛОГІЧНА НАУКА В ЗАХІДНИХ
ОБЛАСТЯХ УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
40-х – 80-ті РОКИ ХХ ст.:
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті проаналізовано стан вивчення сучасними вітчизняними науковцями історії розвитку археологічної науки в західних областях УРСР у другій половині 40-х – 80-ті рр. ХХ ст.

Ключові слова: західні області УРСР, археологія, археологічні дослідження, історіографія.

Розвиток сучасної української історіографії вимагає систематизації матеріалу з історії української археології, адже відбувається переосмислення здобутків вчених минулого на основі найновіших археологічних досліджень. Становлення національної школи археології є складовою частиною формування національної історичної науки. На даний час археологічні матеріали набувають важливого значення, оскільки вони не тільки доповнюють історичні, антропологічні та інші джерела, але і відкривають широкі можливості для дослідження і всебічного вивчення історичного процесу.

Тому метою статті є з'ясування стану археологічних досліджень в західних областях УРСР другої половини 40-х – 80-х рр. ХХ ст.

У радянську епоху праці археологічного та історичного напрямку здебільшого носили інформативний характер, були позбавлені методологічного та конкретно-історичного змісту. Короткий огляд головних археологічних пам'яток, досліджених на території України, подав відомий археолог І. Шовкопляс¹, праці якого містять наукову бібліографію за відповідний період досліджень. У 1970 р. видано бібліографічний покажчик праць наукових співробітників Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові за 1951-1969 роки². Позитивним є те, що автори покажчика В. Гавриленко, О. Кізлик, С. Мовчан систематизували матеріали основних розділів за галузями знань, що їх репрезентували окремі відділи інституту. Зокрема, другий розділ охоплює праці наукових співробітників відділу історії та археології. Радянська історична наука була органічною частиною тоталітарної суспільно-політичної системи і водночас – інструментом державної політики. Її соціальна функція полягала у вихованні „радянської людини” на революційних традиціях, здобутках нового суспільного ладу – соціалізму. У цій системі координат розроблялися і вузлові питання історії України та будівництво комунізму і соціалізму в СРСР. Щодо роботи відділу археології Інституту, зазначено в покажчику, то важливе місце займало виявлення і вивчення археологічних пам'яток західних областей УРСР. В 1951-1969 рр. працівники відділу провели понад 150 археологічних експедицій, під час яких дослі-

джувалися пам'ятки найдавнішої історії людського суспільства. Особливо велика увага приділялася історії стародавнього Прикарпаття і Волині, насамперед давньоруського періоду³. Слід зазначити, що в радянські часи діяльність відділу археології АН УРСР недостатньо узагальнено. Велика кількість праць, написаних з 1940 по 1950 рр. (крім трьох невеликих повідомлень в „Археологічних пам'ятках”), досі не опублікована. Спеціаліст в галузі археології слов'ян, історик М. Филипчук зазначив, що у 1949 р. І. Старчук закінчував монографію „Давньоруські городи західних областей УРСР”, в якій систематизовано численні матеріали, нагромаджені більш як за 150 років, охарактеризовано тогочасний стан вивчення літописних міст. На жаль, ця праця досі не опублікована⁴.

Становлення галицької археологічної школи в загальноукраїнському контексті досліджував П. Курінний. В 1970 р. в Мюнхені вийшла його праця „Історія археологічного знання про Україну”⁵. Слід зазначити, що донині немає комплексного дослідження історії розвитку української археології у західних областях другої половини ХХ ст.

Серед когорти сучасних дослідників належної уваги заслуговують наукові студії С. Терського⁶, в яких зібрано, узагальнено та проаналізовано науковий доробок дослідників стародавніх пам'яток Волині, розкрито їхній внесок в археологічну науку України. Дослідник висвітлив історію археологічних досліджень на Волині після Другої світової війни.

Наукова розвідка В. Баюк присвячена історії археологічних досліджень м. Луцька⁷. Автор зазначає, що лише після „хрущовської відлиги” та деякої українізації усіх рис життя, науковці знову змогли повернутися до вивчення давнього Лучеська. Професійні роботи були проведені М. Кучерою лише у 1969 р. Ці роботи дали якісний поштовх в дослідженнях, які протягом 1970 – початку 1980-х рр. виходять на новий науковий рівень.

Відзначено також дослідження волинського історика Г. Бондаренка, який є автором понад 200 публікацій з історії України і Волині, спеціальних історичних дисциплін, історичного краєзнавства⁸. У історіографічній розвідці, присвяченій аналізу праць волинських дослідників другої половини ХХ – початку ХХІ ст. із археології і пам'яткознавства, Г. Бондаренко зазначив, що важливою сторінкою в дослідженні Волині і Полісся стала археологія і дослідження стародавніх пам'яток архітектури та будівництва⁹. Історик виділив працю О. Ратича „Давньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР” (1956 р.), статтю М. Смішка „Археологічні дослідження в західних областях України за роки радянської влади” (1959 р.), в яких приділено чимало уваги минулому Волині¹⁰. Про ґрунтовне дослідження давньої історії Волині археологами, наголосив Г. Бондаренко, свідчать кілька фундаментальних збірників 70-90-х рр. ХХ століття. Серед них виділено ті, які складають повнішу картину історико-археологічних досліджень краю, зокрема працю львівських науковців

„Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині” (1991 р.), де В. Артюх і Л. Мацкевий опублікували статтю про дослідження пам'яток на Волині¹¹.

В останній час актуалізуються просопографічні дослідження про видатних фахівців археології західних областей УРСР. Зокрема, у працях сучасних науковців О. Ситника, Л. Крушельницької, В. Петегірича, М. Вальо, М. Бандрівського, М. Филипчука, В. Цигилика та інших подана маловідома інформація про діяльність визнаних спеціалістів з археології слов'янського світу Володимира Барана, дослідника палеоліту колишнього Радянського Союзу Олександра Черниша, Маркіяна Смішка, дослідниці доби бронзи і раннього заліза Лариси Крушельницької, про багатогранну особистість Івана Старчука, дослідника пам'яток княжої доби Прикарпаття і Волині Олексія Ратича, археолога Миколи Пелешчина¹².

Оригінальний матеріал містить енциклопедичний словник-довідник археолога Г. Мезенцевої¹³, зокрема інформацію біографічного характеру (про понад 600 дослідників археології України та перелік їх основних публікацій).

Слід віддати належне жінці-археологу Л. Крушельницькій, яка організувала і успішно провела понад 50 археологічних експедицій, відкрила і дослідила близько 60 пам'яток минувшини, що принесли їй визнання як в Україні, так і за кордоном. Визначним внеском є обґрунтування феномена розвитку земель Прикарпаття і Волині як контактної зони і периферійної території щодо етнокультурних масивів Східної та Центральної Європи. Концептуально важливе наукове значення мають дослідження Л. Крушельницької на території Середнього Придністров'я і виділення нею Непоротівської групи пам'яток, яка репрезентує західні окраїни Чорноліської культури, зокрема праця „Чорноліська культура Середнього Придністров'я” (Львів, 1998). З нарисів про історію вивчення пам'яток ранньозалізного періоду середнього Придністров'я отримуємо інформацію про низку експедицій, які працювали на цих теренах у 1950-1970-х рр., а саме М. Артамонова, Т. Пасек, І. Шовкопляс, А. Мелюкової, Б. Тимощука, А. Гуцала та інших¹⁴.

Заслуговують уваги дослідження завідуючого відділом археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України професора О. Ситника, який проаналізував стан археологічної науки у Львівському національному університеті, узагальнив важкий період становлення «радянської школи» львівської археології після війни (1944-1951 рр.), висвітлив польові дослідження львівського відділу Інституту археології АН УРСР¹⁵. О. Ситник зробив висновок, що від часу утворення нової академічної структури – Інституту суспільних наук АН УРСР і відповідно – відділу археології у ньому в 1951 р. можна завершити аналіз діяльності першого повоєнного періоду розвитку археології у Львові¹⁶. Нова львівська генерація археологів повоєнного зразка сформувалася уже під впливом радянських

східноукраїнських традицій, а не західноєвропейських. Радянська жорстка система науки (як і всього суспільного життя) повністю витіснила старі польські ліберальні порядки на початку 1950-х років, коли остаточно сформувала відділ археології Інституту суспільних наук АН УРСР¹⁷.

Справедливо зазначив О. Ситник, що сам факт, що минуле століття позначилося державно-політичним пресингом чотирьох режимів, ставить під сумнів єдине сприйняття і розуміння багатьох явищ та подій¹⁸. Починаючи з 1940-1950-х рр., наголошує археолог, на факультеті створилась „здушена атмосфера”, втратилися надії на розвиток українознавства, національну культуру. Досить детально професор О. Ситник охарактеризував розвиток археології у перші роки радянського періоду, відзначив дослідницьку діяльність, наукові здобутки Я. Пастернака, М. Смішка, Й. Пеленського, К. Маєвського, І. Старчука, І. Свешнікова, О. Ратича, І. Старчука та інших. Аналізуючи період найбільшого застою львівської університетської радянської археології (1950-1970-ті рр.), О. Ситник відзначив, що у 1960-х рр. в Львівському університеті простежується тенденція повного „викорінення” археології як науки і окремого напрямку історичних досліджень. Навіть в Інституті суспільних наук, приєднаного до університету в 1963-1969 рр., з'являються думки об'єднати відділи археології та історії, що фактично означало повну ліквідацію археології як самостійної наукової дисципліни¹⁹.

Бібліографічна розвідка Т. Романюка²⁰ відтворює загальну картину історичних, археологічних та мистецтвознавчих студій про княжий Галич за 1947-1998 роки. Автором згадано археологічні розкопки 1947 р. (Й. Пеленський), 1951 р. (В. Гончаров), 1955 р. (М. Каргер). Т. Романюк відзначив, що у кінці 1960-х рр. поживав дослідницьку працю Інститут суспільних наук АН УРСР. Щосезону у складі постійно діючої Галицької археологічної експедиції цього Інституту виїздив у поле впродовж двадцяти років В. Ауліх (1927-1994) – автор близько 20 наукових статей і доповідей, присвячених результатам археологічних розкопок та ранній історії Галича²¹.

Низку питань, пов'язаних із розвитком археології у повоєнний період в західних областях УРСР, порушили автори на сторінках наукових видань „Археологічні дослідження Львівського університету”, „Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині”, „Вісник Інституту археології”, „Кам'яна доба України”.

Позитивної оцінки заслуговують зусилля дослідників, спрямовані на вивчення археологічних досліджень різних періодів історії України. Пізнавальну цінність мають розвідки Я. Погоральського, В. Гупало, Т. Мильяна, Р. Миська²². Авторами здійснено огляд результатів археологічних досліджень слов'янських пам'яток V-VII ст., пам'яток ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття і Західної Волині, пам'яток доби Київської Русі, проведеними археологами Львівського університету. Корисною є

публікація молодого науковця Я. Погоральського²³. Досить детально охарактеризовано післявоєнний період розвитку середньовічної археології в Львівському університеті, описано широкомасштабні розкопки під керівництвом І. Старчука, І. Свешнікова, Р. Чайки, М. Пелешішина.

Багаторічний завідувач кафедри археології Львівського національного університету ім. І. Франка М. Пелешішин²⁴ узагальнив результати археологічних досліджень Львівського університету у 1980-х – першій половині 1990-х рр., визначив їх місце і значення для вивчення давньої, дописемної історії Карпато-Волинського регіону України. Львівський професор зазначив, що у розвитку археологічної науки в Україні у вищезазначений період важливе місце займали польові дослідження, які сприяли збільшенню джерелознавчої бази цієї науки, її ролі у розв'язанні важливих проблем давньої історії України²⁵. Були перевидані і значно доповнені фактичним матеріалом колективні праці з археології України, а також праці з археології Прикарпаття і Волині. Спільною ознакою цих праць є те, що вони написані з позицій пануючої тоді марксистської методології історії, намагання обійти складні проблеми походження українського народу, замовчування теоретичних висновків окремих зарубіжних вчених з деяких проблем, які йшли врозрід з офіційною доктриною²⁶.

Історію археологічних досліджень Львівського університету проаналізував Я. Онишук²⁷. Описуючи археологічні експедиції дослідників Львівського університету, починаючи після закінчення Другої світової війни і включно 90-ті рр. ХХ ст., автор доводить: багатолітні дослідження висоцької культури в межиріччі Західного Бугу та Ікви дали змогу нагромадити багатий археологічний матеріал, який становить важливу джерельну базу до вивчення історії та культури населення Західної України на рубежі епохи бронзи – раннього заліза²⁸.

Здобутки археологічної науки в Чернівецькому університеті у другій половині ХХ ст. узагальнили С. Пивоваров, Ю. Мисько, Л. Михайлина, О. Шманько, І. Возний²⁹. Зокрема, основні напрями діяльності українського археолога Б. Тимощука охарактеризувала Ю. Мисько³⁰. Це перш за все вивчення християнських старожитностей середньовічного періоду, яке включало і питання слов'яно-руської духовної культури, вивчення пам'яток слов'янських мешканців Буковини, багато з яких пов'язані з їхнім язичницьким світоглядом. Ю. Мисько відзначила, що велике значення для вивчення язичницьких і пізніших синкретичних релігійних вірувань слов'яно-руського населення краю мали відкриття і дослідження Б. Тимощуком разом з І. Русановою низки пам'яток, визначених ними як об'єкти язичницького культуру³¹. Отримані Б. Тимощуком матеріали у результаті багаторічних систематичних досліджень на основі нової дослідницької методики, відзначила дослідниця, складають підвалини джерелознавчої бази для вивчення релігійного життя середньовічного населення

краю. Матеріали багатьох сакральних пам'яток регіону, зокрема городищ-святилищ, введених у науковий обіг Б. Тимощуком, залучаються спеціалістами для реконструкції язичницьких уявлень східних слов'ян³². Український археолог, один із провідних дослідників черняхівської культури І. Винокур писав, що з 1947 р. Б. Тимошук розпочав систематичні археологічні розвідки і розкопки на території Північної Буковини, свої наукові інтереси зосередив на вивченні старожитностей давніх слов'ян і Київської Русі³³. І. Винокур здійснив детальний аналіз археологічних матеріалів Б. Тимощука, які стали надбанням європейської історико-археологічної науки.

Власний погляд на формування археологічної джерельної бази ранньосередньовічної доби (V-X ст.) в українському Прикарпатті за останні 50 років висвітлив львівський науковець М. Филипчук³⁴. Автор довів, що в середині – другій половині ХХ ст. завдяки наполегливій роботі вітчизняних та російських археологів, які представляли академічні науково-дослідні інститути, освітні та культурні заклади, в зазначеному регіоні виявлено, розвідково та стаціонарно досліджено чимало поселень, городищ, могильників раннього середньовіччя. Сучасну основу джерел сформовано вітчизняними осередками в середині – другій половині ХХ ст.³⁵

Історію досліджень культури лінійно-стрічкової кераміки (КЛСК) в західних областях УРСР описала у науковій розвідці О. Ленартович³⁶. Автор умовно виділила три періоди у дослідженні пам'яток КЛСК. Щодо другого періоду (1945-1990 рр.), то відзначено, що у цей час значно підвищився інтерес до неолітичних культур у Європі. Тоді ж систематизовано археологічний матеріал та створено перші синтетичні праці, присвячені найдавнішим періодам історії України³⁷. Саме у післявоєнний період завдяки археологічним експедиціям під керівництвом Т. Пассек, К. Черниш, Ю. Захарука та інших відбулися якісні зміни у вивченні пам'яток КЛСК у Верхньому та Середньому Подністер'ї³⁸.

Підсумовуючи огляд наукових досліджень, зазначимо, що згадані праці лише окреслили контури аналізованої проблеми. Актуальним є питання створення комплексного дослідження історії розвитку археологічної науки західних областей УРСР у другій половині ХХ ст.

¹Шовкопляс І. Г. Розвиток радянської археології на Україні (1917-1966 рр.) / І. Г. Шовкопляс. – К., 1969. – 343 с.; Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917-1957) / І. Г. Шовкопляс. – К., 1957. – 424 с.; Археология Украинской ССР. Библиографический указатель 1918-1980 / АН УРСР; [Сост. И. Шовкопляс и др.]. – К., 1989. – 558 с.

²Праці наукових співробітників Інституту суспільних наук АН УРСР, 1951-1969: бібліографічний покажчик / АН УРСР. Інститут суспільних наук, Львівська державна наукова бібліотека / [Укл. В. О. Гавриленко]. – Львів, 1970. – 489 с.

³Праці наукових співробітників Інституту суспільних наук АН УРСР, 1951-1969: бібліографічний покажчик / АН

УРСР. Інститут суспільних наук, Львівська державна наукова бібліотека / [Укл. В. О. Гавриленко]. – Львів, 1970. – С. 7.

⁴Филипчук М. Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука / М. Филипчук // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССХХV. Праці Історико-філософської секції. – Львів, 1993. – С. 103.

⁵Курінний П. Історія археологічного знання про Україну / П. Курінний. – Мюнхен, 1970. – 136 с.

⁶Терський С. Археологічні матеріали з Пліснеська у фондах Львівського історичного музею з надходжень 1940-1972 років. Аналіз колекції / С. Терський // Ольжині читання: конф., Пліснеськ, 10 жовтня 2005 р. – Львів, 2005. – С. 16-22; Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині / С. Терський. – Львів, 2010. – 380 с.

⁷Баюк В. Археологічні дослідження Луцька (історія та сьогодення) / В. Баюк // Краєзнавство: науковий журнал. – 2010-1-2. – С. 123-129.

⁸Бондаренко Г. В. Археологія і пам'яткознавство Волині: історіографічний огляд (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) / Г. В. Бондаренко // Краєзнавство. – 2006. – №1-4. – С. 150-158; Бондаренко Г. Волинській обласній організації Національної спілки краєзнавців України – 20 років / Г. В. Бондаренко // Краєзнавство. – 2010. – №1-2. – С. 113-121; Бондаренко Г. В. Історичне краєзнавство Волині: [Монографія]. Кн.1. / Г. В. Бондаренко. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 238 с.; Бондаренко Г. Історико-краєзнавчі дослідження Волині 40-50-х років ХХ ст. / Г. В. Бондаренко // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк, 2000. – С. 76-79.

⁹Бондаренко Г. В. Археологія і пам'яткознавство Волині: історіографічний огляд (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) / Г. В. Бондаренко // Краєзнавство. – 2006. – №1-4. – С. 150.

¹⁰Там само. – С. 150.

¹¹Там само. – С. 151.

¹²Ситник О. „Епоха Черниша” у вивченні палеоліту Західної України (до 90-річчя з дня народження Олександра Панкратовича Черниша, 1918-1993) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2008. – Вип. 11. – С. 250-296; Ситник О. Львівська археологічна школа у період потрясіння та випробувань (1939-1951) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 9. – С. 106-133; Ситник О. Польові дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР (1940-1950) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету ім. І. Франка. – 2007. – Вип. 10. – С. 254-286; Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 8. – С. 11-45.

¹³Ситник О. Львівська археологічна школа у період потрясіння та випробувань (1939-1951) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 9. – С. 126.

¹⁴Там само. – С. 129.

¹⁵Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 8. – С. 12.

¹⁶Там само. – С. 24-25.

¹⁷Романюк Т. Історико-археологічні дослідження Галича (основні праці за 1947-1998 роки) / Т. Романюк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССХХХV. Праці Археологічної комісії. – Львів, 1998. – С. 655-670.

¹⁸Там само. – С. 656.

¹⁹Погоральський Я. Пам'ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету / Я. Погоральський // Археологічні дослідження Львівського університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 8. – С. 133-150; Гупало В. З історії дослідження ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття та Західної Волині / В. Гупало // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2005. – Вип. 9. – С. 353-371; Милан Т. Дослідження пам'яток ранньослов'янського періоду вченими Львівського університету / Т. Милан // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 122-132; Миська Р. Історія досліджень пам'яток княжого періоду в межиріччі Стрипи та Збруча / Р. Миська // Археологічні

// Варшавські українознавчі записки. Польсько-українські зустрічі. Українська еміграція: історія, культура, особи, установи, контакти з поляками / [За ред. С. Козака]. – Варшава, 2008. – С. 413-417; Бандрівський М. Лариса Крушельницька: життя віддане науці / М. Бандрівський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2008. – Вип. 12. – С. 11-15; Филипчук М. Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука / М. Филипчук // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССХХV. Праці Історико-філософської секції. – Львів, 1993. – С. 97-103; Цигилик В. Маркіян Смішко як науковець і педагог / В. Цигилик // Археологічні дослідження Львівського університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 8. – С. 158-162.

¹³Мезенцева Г. Г. Дослідники археології України / Г. Г. Мезенцева. – Чернівці, 1997. – 206 с.

¹⁴Крушельницька Л. І. Чорноліська культура Середнього Придністров'я (За матеріалами неперотівської групи пам'яток) / Л. І. Крушельницька. – Львів, 1998. – 224 с.

¹⁵Ситник О. „Епоха Черниша” у вивченні палеоліту Західної України (до 90-річчя з дня народження Олександра Панкратовича Черниша, 1918-1993) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2008. – Вип. 11. – С. 250-296; Ситник О. Львівська археологічна школа у період потрясіння та випробувань (1939-1951) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 9. – С. 106-133; Ситник О. Польові дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР (1940-1950) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету ім. І. Франка. – 2007. – Вип. 10. – С. 254-286; Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 8. – С. 11-45.

¹⁶Ситник О. Львівська археологічна школа у період потрясіння та випробувань (1939-1951) / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 9. – С. 126.

¹⁷Там само. – С. 129.

¹⁸Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 8. – С. 12.

¹⁹Там само. – С. 24-25.

²⁰Романюк Т. Історико-археологічні дослідження Галича (основні праці за 1947-1998 роки) / Т. Романюк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССХХХV. Праці Археологічної комісії. – Львів, 1998. – С. 655-670.

²¹Там само. – С. 656.

²²Погоральський Я. Пам'ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету / Я. Погоральський // Археологічні дослідження Львівського університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 8. – С. 133-150; Гупало В. З історії дослідження ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття та Західної Волині / В. Гупало // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2005. – Вип. 9. – С. 353-371; Милан Т. Дослідження пам'яток ранньослов'янського періоду вченими Львівського університету / Т. Милан // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 122-132; Миська Р. Історія досліджень пам'яток княжого періоду в межиріччі Стрипи та Збруча / Р. Миська // Археологічні

дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 303-310.

²³ Погоральський Я. Пам'ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету / Я. Погоральський // Археологічні дослідження Львівського університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип.8. – С. 133-150.

²⁴ Пелешишин М. Археологічні дослідження Львівського університету у 80-х – першій половині 90-х рр. ХХ ст. / М. Пелешишин // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип.32. – С. 8-22.

²⁵ Там само. – С. 8.

²⁶ Там само. – С. 8.

²⁷ Онищук Я. Археологічні дослідження Львівського університету у межиріччі Західного Бугу та Ікви / Я. Онищук // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2006. – Вип. 9. – С. 147-156; Онищук Я. З історії дослідження пам'яток висоцької культури в межиріччі Західного Бугу та Ікви / Я. Онищук // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 283-293.

²⁸ Онищук Я. З історії дослідження пам'яток висоцької культури в межиріччі Західного Бугу та Ікви / Я. Онищук // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 290.

²⁹ Пивоваров С. В. Розвиток археологічної науки в Чернівецькому університеті (друга половина ХІХ ст. – 2004 р.) / С. В. Пивоваров // «Vita Antiqua». – Київ, 2009. – №7-8. – С. 34-37; Мисько Ю. Борис Тимошук і розвиток археологічних досліджень у Чернівецькому університеті в контексті вивчення питань слов'яно-руської духовної культури / Ю. Мисько // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2007. – Вип.11. – С. 402-406; Михайлина Л. П. Життєвий та творчий шлях видатного українського археолога Бориса Онисимовича Тимощука / Л. П. Михайлина, С. В. Пивоваров, О. В. Шманько / Тимошук Б. О. Найкраща моя знахідка. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С. 6-28; Возний І. Історія досліджень та етапи формування давньоруських міст Х-ХІІІ ст. у межиріччі Верхнього Сірету та Середнього Дністра / І. Возний // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2005. – Вип.9. – С. 297-323.

³⁰ Мисько Ю. Борис Тимошук і розвиток археологічних досліджень у Чернівецькому університеті в контексті вивчення питань слов'яно-руської духовної культури / Ю. Мисько // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2007. – Вип.11. – С. 402-406.

³¹ Там само. – С. 403.

³² Там само. – С. 404.

³³ Винокур І. С. Археолог і краєзнавець Б. О. Тимошук / І. С. Винокур // Краєзнавство. – 2003. – №1-4. – С. 192.

³⁴ Филипчук М. Про стан і перспективи формування археологічних джерел ранньосередньовічної пори в українському Прикарпатті // Вісник Інституту археології. – 2007. – Вип.2. – С. 3-16.

³⁵ Там само. – С. 4.

³⁶ Ленартович О. Культура лінійно-стрічкової кераміки на території України: історія дослідження / О. Ленартович // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2009. – Вип. 12. – С. 226-261.

³⁷ Там само. – С. 228.

³⁸ Там само. – С. 232.

Татьяна Гуменюк
(Ивано-Франковск)

АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УССР ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ 40-х – 80-е гг. ХХ века: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье проанализировано состояние изучения современными отечественными научными работниками истории развития археологической науки в западных областях УССР во второй половине 40-х – 80-е гг. ХХ века.

Ключевые слова: западные области УССР, археология, археологические исследования, историография.

Tetjana Gumenjuk
(Ivano-Frankivsk)

ARCHEOLOGICAL SCIENCE IN WESTERN AREAS OF THE USSR IN SECOND PART OF THE 40s – 80s of 20th CENTURY: HISTORIOGRAPHIC ASPECT

The article analyses the scientific achievements of modern Ukrainian scientists in the sphere of history of development of archeological science in western areas of the USSR during the second half of XX century.

Key words: western areas of the USSR, archeology, archeological research, historiography.

УДК: 94 (477) „19/20”

Дмитро Танащук
(Чернівці)

ПУБЛІКАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ МУЗЕЙНИХ ЗБІРОК ТА ПРИВАТНИХ КОЛЕКЦІЙ ЛЬВОВА У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті йде мова про дослідження та публікацію у ХІХ – ХХ ст. матеріалів зібраних державних, навчальних, громадських музеїв та приватних збірок і введення їх у науковий обіг.

Ключові слова: музейні збірки, приватні колекції, музей і суспільство, зоологічний музей, природничі колекція, етнографічна колекція, музейний експонат, джерельна база.

Нагромадження у колекціях музеїв та приватних збірках великої кількості експонатів сягнуло на початок ХХ ст. декількох мільйонів і поставило на порядок денний питання їх упорядкування, опису, систематизації та вивчення. Наслідком цього, якісно нового етапу у розвитку музейного будівництва, був полегшений доступ до музейних збірок. Описані колекції піддавалися систематизації та узагальненню і втягувалися у науковий обіг. З'явилася ще одна широка джерельна база для різних наукових дисциплін, яка зразу ж була належно оцінена дослідниками. Видається ціла низка праць та каталогів, в основі яких лежать музейні колекції. Цей процес охопив насамперед

колекції при наукових, навчальних закладах та наукових товариствах. Приватні музеї теж проводили таку роботу, але у цьому разі багато залежало від особи власника.

Найстарішими серед згаданих колекцій були зібрання Львівського університету. Наприкінці ХVІІІ ст. Балтазаром Гакетом був заснований Природничий музей при медичному факультеті Львівського університету. У його колекціях нагромаджувалися проби ґрунтів, мінерали, скам'янілості тощо. Б. Гакет вивчає їх, нумерує, описує і розміщує у кабінеті природничої історії. Ці збірки були використані ним при написанні чотиритомної праці „Newische physikalisch politische Reisen in den Jahren 1788-1795 durch nördlichen Karpathen”¹. 1880 р. у Львівському університеті для потреб викладання філології, археології та історичної географії засновано археологічний кабінет. Його колекції були опубліковані на сторінках часопису „Muzeum”². Цікаву колекцію зібрано у кабінеті мінерології та геології, який мав велику кількість силікатів, палеонтологічних решток, серед них велика колекція викопних риб та рослин, зібраних на території сучасних Львівської, Тернопільської та Ів.-Франківської областей. Останні були ідентифіковані та описані в роботі К. Штернберга „Verzuch einer geogr. Botan. Darstellung der Flora der Ferwelt”³. На основі величезних колекцій, зібраних в Сибіру, на Байкалі і Амурі, Камчатці, були написані і опубліковані 43 роботи професора Бенедикта Дибовського, який з 1884 р. очолював кафедру зоології Львівського університету. Зібрані колекції були наслідком його науково-дослідницької діяльності у вищезгаданому регіоні під час заслання за участь у польському повстанні 1863 р.⁴

Напередодні Першої світової війни у значний науковий заклад перетворюється музей Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ) у Львові. Колекції музею Товариства поповнюються завдяки старанням відомих українських діячів науки і культури – М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка, І. Раковського, О. Назарієва, Ф. Вовка, різьбяр Василя Девдюка та ряду інших. Свої збірки передали музею товариство „Просвіта”⁵. Починаючи з 1895 р. у щорічних звітах НТШ публікуються повідомлення про надходження предметів до музейних колекцій, часто з їх описом та характеристикою. 1913 р. видано „Тимчасовий каталог українського національного музею при НТШ у Львові. Відділи археології та етнографії”⁶. У ньому було дано аналіз та характеристику понад 5000 номерів археологічної збірки та понад 9000 одиниць збереження відділу етнографії. Значна частина цих колекцій стала основою для публікацій праць М. Грушевського, І. Франка, В. Шухевича, Ф. Вовка та інших дослідників з проблем історії та етнографії як Галичини, Буковини, так і всієї України. Науковий підхід до вивчення фондів музею, їх класифікації дав змогу виявити „білі плями” у комплектації збірок і розробити програму збиральницької роботи, до якої було залучена значна кількість агентів-збирачів⁷.

На початку ХХ ст. розгортається велика полеміка на сторінках тогочасної преси та наукових видань про необхідність створення саме українського національного музею. З цього приводу висловлюється цілий ряд науковців та діячів культури. Зазначеній проблемі була присвячена, зокрема, стаття О. Назарієва „Музеї їх призначення в громадському і народнім життю”, яка з'явилася 1913 р.⁸ У ній автор, окрім окреслення загальних проблем музеєзнавства, вказує на велике значення музейних колекцій як бази для різних наукових дисциплін, у тому числі археології, історії, етнографії та необхідність в публікації фондів матеріалів.

Польське природниче товариство ім. Коперника, створене у Львові 1873 р. з відділами у Кракові та Станіславові, мету своєї діяльності вбачало у сприянні ознайомленню з розвитком природничих наук. Цим цілям мали сприяти наукові розвідки, публічні лекції, експедиції та музей. Діяльність по цих напрямках висвітлювалась на сторінках щомісячника Товариства „Космос”⁹.

Велику роботу в публікації музейних колекцій проводив музей Любомирських, який був складовою частиною закладу Оссолінських. Заклад видавав періодичні звіти про свою роботу та про надходження до бібліотеки і музею. Після створення музейної експозиції опубліковано опис музею по залах з переліком експонатів, їх короткою кількісною та якісною характеристикою. Музей Любомирських був відомий унікальною збіркою сфрагістичних пам'яток, у якій представлено майже всі їх види: матриці печаток, печатки, перстневі печатки, геми. Музей володів великою збіркою оригінальних печаток-відбитків, відокремлених від історичних документів, яка поступила від Г. Павліковського (близько 660 екземплярів). Велика збірка відливів печаток була придбана у відомого польського дослідника Ф. Пекосінського – всього 1240 екземплярів. Загалом колекція налічувала понад сім тисяч відливів з античних гем і камей та близько 1300 зліпків з печаток.¹⁰ 1873 р. ця збірка була упорядкована, описана і заінвентаризована. Тоді ж був підготовлений і друку перший каталог музею, у якому в повній мірі відображено сфрагістичні матеріали. Це видання використовується дослідниками сфрагістики і до сьогоднішнього дня.¹¹ За останні 30 р. ХІХ ст. Музей видав чотири каталоги¹².

Надзвичайно цікавим явищем у культурному і науковому житті краю був музей Дідушицьких. З перших днів свого існування він націлювався на наукову діяльність. Найпередовіша на той час система класифікації, система опису та каталогізації експонатів ставили музей в ряд не так культурних, як наукових закладів. Публікації наукових розвідок, експедицій, каталоги фондів та експозиції супроводжували діяльність музею протягом всього часу його існування. У переважній більшості природничі матеріали були описані у каталозі, в якому детально охарактеризовано відділи і розділи експозиції, а також самі експонати. Книга е